

Agata Piasecka <https://orcid.org/0000-0002-0033-1067>
Uniwersytet Łódzki
e-mail: agata.piasecka@uni.lodz.pl

Pejoratywizacja zooleksemów *bydło/skot* w języku polskim i rosyjskim (na podstawie metaforyki i frazeologii zwierzęcej)

Pejorativization of zoolexemes *cattle/skot* in Polish and Russian (based on animal metaphors and phraseology)

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza metafor i frazeologizmów związanych z leksemami *bydło* w języku polskim oraz *скот* w języku rosyjskim. Badanie przedstawia negatywny obraz człowieka kształtowany przez przenośnie i multiwerybimy zawierające wspomniane zooleksmy. Skupiono się na ewolucji znaczeniowej tych jednostek oraz ich funkcjonowaniu we współczesnym dyskursie. W artykule wykorzystano dane pochodzące z leksykografii historycznej i współczesnej. Na ich podstawie ukazano, że wyrazy *bydło* i *скот* ewoluowały od neutralnych określeń zwierząt gospodarskich do znaczeń antropomorficznych, służących deprecjacji człowieka.

Słowa kluczowe: pejoratywizacja, metafora zwierzęca, frazeologizm animalistyczny, *bydło*, *skot*

Abstract

The article aims to analyze metaphors and phraseological expressions related to the lexemes *cattle* in Polish and *скот* [skot] in Russian. The study examines the negative image of humans shaped by metaphors and multi-word expressions containing the aforementioned zoolexemes. The focus is on the semantic evolution of these terms and their functioning in contemporary discourse. The article utilizes data from historical and contemporary lexicographic sources. Based on this data, it is demonstrated that the words *cattle* and *скот* have evolved from neutral terms referring to farm animals into anthropomorphic meanings used to degrade human character.

Keywords: pejorativization, animal metaphor, animalistic phraseology, *cattle*, *skot*

Metaforyka zwierzęca, polegająca na przenoszeniu nazw zwierząt na ludzi, odgrywa istotną rolę w kształtowaniu językowego obrazu świata. Nie tylko odzwierciedla sposób postrzegania fauny, ale ukazuje również społeczną hierarchię wartości, będącą nieodłącznym elementem kultury danego społeczeństwa. Stanowi ważny aspekt interpretacji rzeczywistości pozajęzykowej, w tym obrazu człowieka, jego cech osobowościowych oraz relacji międzyludzkich.

W niniejszym artykule przedmiotem analizy są zarówno metafory związane z leksemami *bydło* i *skom*, jak i frazeologizmy zawierające te nazwy. Celem jest odpowiedź na pytanie, w jaki sposób związki wyrazowe kształtują negatywny obraz człowieka w polszczyźnie i ruszczyźnie. Problem ten będzie omawiany na szerszym tle językowo-kulturowym, uwzględniającym ewolucję znaczeniową obu słów, ich funkcjonowanie we współczesnym dyskursie oraz wpływ na rozwój warstwy ustabilizowanych społecznie jednostek językowych.

1. Uwagi wstępne

Zjawisko przenoszenia nazw zwierząt na ludzi w literaturze przedmiotu bywa różnie nazywane. Ryszard Tokarski mówi o „metaforach personifikujących odzwierzęcych” (Tokarski, 2001), Michał Sarnowski wskazuje na „rzeczowniki sekundarnie wartościujące związane z nazwami zwierząt” (Sarnowski, 1992), natomiast inni badacze określają je mianem „przenośnego znaczenia antropocentrycznego” (Фролова/Frolova, 2005), „zoo-metafory” (Соткилава/Sotkilava, 2003) czy po prostu „faunizmu” (Szerszunowicz, 2004).

Artur Czapiga (2002) zauważył, że podobieństwo w używaniu metafor zwierzęcych w polszczyźnie i ruszczyźnie wynika ze wspólnego dziedzictwa kulturowego, zbliżonych warunków życia obu narodów oraz wzajemnych kontaktów językowych. Jednakże, choć struktura metaforyczna zooleksemów może być podobna, ich znaczenia różnią się w zależności od kultury, co ma istotne znaczenie w kontekście leksykografii przekładowej i tłumaczeniowej (Bartwicka, 1992).

W wyniku metaforyzacji nazwy zwierząt zaczynają funkcjonować jako określenia ludzi. Jest to proces bardzo aktywny w obu wziętych pod uwagę językach. Sarnowski zauważył, że derywacja semantyczna kształtuje znaczenia, których głównym elementem jest ocena wartościująca. Dotyczy ona w zasadzie tylko ludzi i zazwyczaj ma charakter negatywny (Sarnowski, 1992). Pejoratywy „odzwierzęce” mogą przybierać nawet formę agresji werbalnej, poniżać czy ośmieszać adresata (por. Szerszunowicz, 2006; Sojka-Masztalerz, 2010). Badaniem tego aspektu zajmowali się między innymi Edyta Koncewicz-Dziduch (2020), Olga Evgenevna Frolova (Фролова/Frolova, 2005), Jacek Skawiński (2002), Lyudmila Georgievna Smirnova (Смирнова/Smirnova, 2009), Władysław Lubaś (2003).

Szereg metafor animalistycznych legło u podstaw wielu frazeologizmów, które pełnią rolę ekspresywnych wyzwisk, zastępując określenia neutralne. Ich głównym celem jest podkreślenie wad człowieka poprzez odniesienia do cech stereotypowo przypisywanych zwierzętom. Przenośnie te są wykorzystywane do wyrażania krytyki wyglądu, cech charakteru, zachowania, sposobu bycia czy zdolności umysłowych ludzi.

Odzwierciedlają także relacje między człowiekiem a fauną. W artykule terminy, takie jak *frazelogizmy*, *wielowyrasowce*, *multiwerbizmy* będą używane wymiennie jako synonimy ustabilizowanych związków językowych, których obrazowość nawiązuje do świata zwierzęcego.

Jednym z ważnych zjawisk w zakresie szeroko rozumianej metaforyki zwierzęcej jest pejoratywizacja leksemów odnoszących się do nazw zwierząt gospodarskich, które w kulturze polskiej i rosyjskiej mogą stawać się symbolami różnych pojęć. Poruszony problem doskonale odzwierciedla ewolucja znaczeń polskiego słowa *bydło* i rosyjskiego *скот*.

2. Ewolucja znaczeniowa leksemów *bydło* i *skot*

Słowo *skot* pochodzi od prasłowiańskiego rzeczownika *skotъ*, który miał szersze znaczenie – odnosił się do wszelkiego inwentarza żywego, nie tylko bydła, ale także innych zwierząt hodowlanych. W niektórych kontekstach mógł on oznaczać również majątek lub bogactwo, co wskazuje na dawną koncepcję zwierząt jako istotnej części dóbr materialnych społeczności wiejskiej (por. Brückner, 1927; Фасмер/Fasmer, 1964–1973). W *Słowniku staropolskim* analizowany leksem występuje w dwóch znaczeniach: *skot* ‘1. bydło rogate, zwierzęta domowe; 2. jednostka pieniężna o wartości 1/24 grzywny’ (Urbańczyk, 1953–2002).

Z kolei wyraz *bydło* wywodzi się od rzeczownika zbiorowego, który pierwotnie dotyczył ‘zwierząt domowych’. Jego znaczenie także zmieniało się na przestrzeni wieków. W XIV wieku leksem ten oznaczał ‘żywy inwentarz’ lub ‘oborę’. W wyniku dalszej ewolucji semantycznej, od pierwotnego znaczenia ‘byt’ lub ‘mieszkanie’, słowo *bydło* przekształciło się w termin o odmiennej semantyce: ‘własność’, ‘posiadanie’. W polszczyźnie od XV wieku odnosił się on już głównie do ‘żywego inwentarza rogatego’ (w tym krów, wołów, owiec i kóz) i wyparł starszy rzeczownik *skot*. Warto zaznaczyć, że do języka rosyjskiego leksem *bydło* przeszedł z polszczyzny (por. Фасмер/Fasmer, 1964–1973; Urbańczyk, 1953–2002).

W języku cerkiewnosłowiańskim i staroruskim *скот* oznaczał nie tylko ‘bydło’, ale i ‘pieniądze, majątek’. Izmail I. Sriezniewski odnotował pięć znaczeń tego słowa: *скот* ‘1. скотина, домашнее животное (преимущественно из рогатого скота); 2. скот (в знач. собират.); 3. духовное стадо; 4. имущество; 5. деньги’. Wśród nich pojawiło się nienotowane w języku polskim znaczenie ‘wierni/духовное стадо’ (por. Срезневский/Sreznevskii, 1893–1912).

3. Metaforyka zooleksykalna: znaczenia antropomorficzne

Współczesne rzeczowniki *скот* i *bydło* używane są głównie w kontekście zwierząt gospodarskich, choć bywają także stosowane przenośnie – w znaczeniu antropomorficznym. Ich znaczenia sekundarne dotyczą człowieka podłego, nieokrzesanego, pozbawionego ogłady, nierozumnego.

W polszczyźnie wyraz *bydło* jest wykorzystywany w celu charakterystyki grupy osób, które wykazują brak kultury osobistej, grubiaństwo, a także głupotę i nieposłuszeństwo wobec norm społecznych. W *Słowniku polszczyzny XVI wieku* po raz pierwszy odnotowano, że leksem ten może być użyty jako pejoratywne określenie ludzi: *bydło* ‘motłoch, prostacy; bezbożnicy’. W innych słownikach języka polskiego (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927; Doroszewski, 1958–1969) także pojawiły się znaczenia antropomorficzne: *bydło* ‘*przen.* zgraja, motłoch, czerń, ludzie bezrozumni, niemoralni; człowiek bezrozumny, niemoralny’; *bydlę* ‘głupiec, prostak; człowiek bez ambicji, brudas’; *bydlak* ‘*przen.* obelżywie o człowieku mało wartościowym moralnie, bezmyślnym, godnym pogardy’. Dla żargonu XX-wiecznej polszczyzny były znamienne określenia: *bydło* ‘tłum, zwykle duża liczba uczniów, zachowujący się głośno, także grupa ludzi robiących zadymę’ (Kasperczak i in., 2004); *bydło* ‘1) *złodz.* chuligani; 2) *ucz.* uczniowie’ (Stępniać, 1993).

W ruszczyźnie leksem *быдло* przeszedł proces transformacji semantycznej i zyskał wyrażnie negatywny, pogardliwy wydźwięk. O ile pierwotnie odnosił się on do zwierząt hodowlanych, to w kontekście społecznym mógł charakteryzować ludzi z niższych warstw, szczególnie wykonujących ciężką pracę fizyczną. Dawniej określano nim chłopów, podkreślając ich podporządkowanie oraz życie pełne trudów: *быдло* (от польск. *bydło* ‘скот’) ‘*презрит.* о людях, покорно подчиняющихся чужой воле и проводящих жизнь в тяжелом, изнурительном труде на кого-л.; о людях из низших социальных слоев’ (Кузнецов/Kuznetsov, 2003).

Pejoratywizacja analizowanego wyrazu ukazuje, jak metaforyka zooleksykalna może służyć deprecjonowaniu określonych grup społecznych. Przypisywanie ludziom cech związanych z bydłem – zwierzętami kojarzonymi z uległością, brakiem indywidualizmu czy surowymi warunkami bytowymi – odzwierciedla hierarchię społeczną i stereotypy. Konotacje ‘bierności’, ‘posłuszeństwa’, ‘poddania’ są nadal aktualne i tworzą warstwę semantyczną leksyki żargonowej. Porównajmy przykłady: *быдло* ‘*угол.* 1) *презрит.* слабоумный, глупый, малокультурный человек; 2) *презрит.* о добросовестно работающем заключенном’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2000), *быдло* ‘1. *прост. презрит.* или *бранно* о людях, покорно, бессловесно выполняющих тяжелую работу; 2. *жарг.* об умственно отсталых людях’ (Мокиенко/Mokienko, 1995).

Rosyjskie słowo *скот* wykorzystywane jest zarówno w kontekście krytyki moralności człowieka, jak i w odniesieniu do ludzi prostych, poddanych woli innych. W słowniku poświęconym ruszczyźnie XI–XVII wieku uwzględniono dwa znaczenia leksemu: *скот* ‘1. образно о людях, вверенных чьему-л. попечению, заботам; 2. *перен.* о человеке, уподобившемся животному своим поведением или состоянием; как бранное слово’ (*Словарь русского языка XI–XVII вв./Slovar’ russkogo yazyka XI–XVII vv.*, 1975–2008). Różne derywaty słowotwórcze rzeczownika *скот* nawiązują do konotacji aktualnych we współczesnym języku rosyjskim (‘bezwzględność’, ‘okrucieństwo’, ‘podłość’, ‘brak kultury’ i ‘brak moralności’). Na przykład: *скотоподобный* ‘1) уподобившийся скоту; с грубыми, низменными инстинктами (*скотоподобный деспот*); 2) грубый, низменный (*скотоподобное поведение, скотоподобная жизнь, скотоподобно*

жить)’ (Кузнецов/Kuznetsov, 2003); *скотский* ‘1) неопрятный, нечистоплотный или грубый, низменный (*скотский образ жизни*); 2) непорядочный, низкий, подлый (*скотский поступок, скотская выходка*)’ (Кузнецов/Kuznetsov, 2003).

4. Językowy obraz bydła we frazeologii

Językowy obraz bydła we frazeologii ma dwojaki charakter. Z jednej strony w przysłowia i powiedzeniach dotyczących szacunku wobec zwierząt podkreślona zostaje wartość użytkowa zwierząt jako ważnego źródła pożywienia i dostatku. Z drugiej strony – frazeologizmy dotyczące bydła często stają się językowym narzędziem wykorzystywanym do deprecjonowania człowieka i podkreślania jego negatywnych cech: bezmyślności, brutalności, uległości czy kierowania się wyłącznie instynktami.

4.1. Bydło jako wartość gospodarcza i symbol dostatku

Bydło w kulturze ludowej prezentowane jest jako kluczowe dla życia wiejskiego. Z uwagi na to w wielu frazeologizmach podkreślono użytkowość inwentarza i konieczność odpowiedniej troski o niego. Wielowyrazowce eksponują przekonanie, że zwierzęta gospodarskie stanowią podstawę stabilności ekonomicznej i dobrobytu. Podkreślają także wartość pracowitości, gospodarności i rozsądnego zarządzania zasobami. Przywołajmy kilka przykładów, które ukazują, jak ważny jest szacunek człowieka wobec posiadanych zwierząt, właściwe podejście i oddanie: *ostatnie bydłę z obory* ‘ostatni zasób’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927); *ни скота ни живота у кого-л. ‘прикам., прибайк. сиб.* o бедном, неимущем человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008b); *kto bydłęcia nie szanuje, sam siebie szkodzi* (Krzyżanowski, 1969–1978); *lepiej więcej mieć bydła w oborze niżli szmat w komorze* (Krzyżanowski, 1969–1978); *kto w jesieni swych bydłąt nie tuczy, ten je w zimie dźwiga, na wiosnę wywłóczy* (Krzyżanowski, 1969–1978); *скотину гладь не рукой, а мукой* (Козлова/Kozlova, 2002); *скотина не скажет, а пить – есть хочет* (Козлова/Kozlova, 2002); *веди за скотиной хороший уход – будешь иметь доход* (Мокиенко, Никитина, Николаева/Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010).

4.2. Obraz bydła jako źródło metafor negatywnie wartościujących człowieka

W bardzo dużej grupie frazeologizmów bydło staje się „narzędziem” krytyki, wyrażającym pogardę wobec cech, które postrzegamy jako negatywne. Związki te obejmują kilka kluczowych grup semantycznych:

- głupota i bezmyślność: *bezmyślne, głupie, nierozumne, skończone bydło* ‘obraźliwie o człowieku głupim bądź łajdaku’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *bydło nie ludzie* ‘pogard. ludzie nieokrzesani, brutalni, bezmyślni’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *лицом детина, да разумом скотина* ‘o взрослом, но глупом человеке’ (Даль/Dal’, 1955);
- brutalność, prymitywizm i podłość: *co za bydłę z kogoś; bydło było, bydło będzie* ‘o ludziach nieokrzesanych, ciemnych, bezmyślnych, brutalnych’ (Zgółkowska, 1994–

2005); *po bydłecemu* ‘przest. jak bydłę, podle; niegodziwie, niemoralnie’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *как скот* ‘прост. презрит. о грубом, подлом, низменном человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008); *скот скотом* ‘прост. бран. о грубом, подлом, низменном человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);

- degradacja moralna: *żyć jak bydło* ‘żyć niemoralnie’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927); *żyć jak bydłę* ‘żyć niemoralnie, rozpustnie, zmysłowo’ (Zgółkowska, 1994–2005); *stać się bydłciem* ‘rozłajdaczyć się’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927); *życie, postępowanie bydłce* ‘postępowanie niegodne człowieka, rozpustne, łajdackie’ (Skorupka, 1987);
- brak kultury i nieokrzesanie: *bydło na wolności* ‘uczniowie na przerwie’ (Kasperczak i in., 2004); *bydło szkolne* ‘uczniowie’ (Kasperczak i in., 2004); *robić bydło* ‘szaleć, zachowywać się głośno’ (Kasperczak i in., 2004); *bydło bus* ‘autobus szkolny’ (Kasperczak i in., 2004).

Wyrażenia, takie jak *bezmysłne bydło* (Müldner-Nieckowski, 2003) czy *bydło nie ludzie* (Müldner-Nieckowski, 2003) sugerują, że człowiek pozbawiony inteligencji jest postrzegany jako istota bliższa zwierzętom niż ludziom. Z kolei frazeologizmy *stać się bydłciem* (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927), *żyć jak bydło* (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927) czy *życie bydłce* (Skorupka, 1987) ukazują upadek moralny osoby, która porzuca normy społeczne i kieruje się jedynie pierwotnymi instynktami.

4.3. Bydło jako symbol bezwzględного traktowania

We frazeologii słowiańskiej podkreślono, że człowiek niekiedy bezwzględnie traktuje inne osoby, okazuje im pogardę i je wykorzystuje. Dominuje nad nimi i czerpie z takiej relacji znaczne korzyści. Frazeologizmy nawiązujące do podjętego problemu wykorzystywane są w kontekście relacji interpersonalnych. Dotyczą one:

- okrutnego obchodzenia się z kimś: *traktować kogoś jak bydłę robocze* ‘traktować kogoś źle, zmuszać do ciężkiej pracy’ (Zgółkowska, 1994–2005); *traktować ludzi jak bydło* ‘odnosić się do ludzi z pogardą; znęcać się nad ludźmi’ (Zgółkowska, 1994–2005); *обращаться с кем-л. как со скотом* ‘прост. неодобр. о грубом, жестоком обращении с кем-л.’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *относиться к кому-л. как к скоту* ‘прост. неодобр. о чьем-л. грубом, жестоком, крайне неуважительном отношении к кому-л.’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- pracy ponad siły: *bydłę robocze* ‘ciężko pracujący, wykorzystywany jako siła robocza człowiek’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *как рабочий скот* ‘кар. неодобр. о покорных, послушно работающих людях’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- przemocy i przymusu: *знать кого-л. как скотину* ‘томск. о людях, которых грубо, насильно гонят, переселяют куда-л.’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *бить кого-л. как скота (скотину)* ‘прост. о жестоко избиваемом человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a).

4.4. Bydło jako symbol bierności

Związki konotujące ‘bezwolność’ i ‘brak inicjatywy’ odzwierciedlają postawy i zachowanie osób, które łatwo poddają się wszelkim okolicznościom, nie angażują się w żadne wyzwania, a ich życie pozbawione jest jakiegokolwiek aktywności i celu. Metafora ‘zwierzęcia bez wolnej woli’ odzwierciedla stan umysłu ludzi, które nie walczą o własne przekonania i bezmyślnie poddają się wymaganiom otoczenia: *жить как Божья скотинка* ‘уменьш. прост. ирон. о чьей-л. растительной, неприхотливой, мирно и праздно текущей жизни’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *как Божья скотинка* ‘уменьш. прост. ирон. о пассивном, безобидном, безынициативном человеке, ведущем праздный образ жизни и поддающемся обстоятельствам’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *ходить как безогородная скотина* ‘ср.-урал. неодобр. о праздно, без цели расхаживающих людях (особенно пьяных) (безогородный ‘бродящий, повсюду блуждающий’) (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a).

4.5. Bydło jako symbol instynktów i fizjologii

Bydło stało się także symbolem wulgarnego zaspokajania popędów – seksualnych, alkoholowych czy związanych z lenistwem. Ta grupa frazeologizmów odnosi się do następujących problemów:

- popęd seksualny: *скотские обычаи* ‘плотские наклонности’ (Козлова/Kozlova, 2002); *скотский нрав* ‘у кого-л. плотские наклонности’ (Козлова/Kozlova, 2002); *жить как скоты* ‘прост. неодобр. о чьей-л. жизни, подчиненной грубым, животным, низменным инстинктам’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- pijaństwo: *upić (schlać) się jak bydlę* ‘pogard. upić się do nieprzytomności’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *пить как скотина* ‘томск. презрит. о напившемся до бесчувствия человеке (особенно женщине)’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- lenistwo i brak aspiracji: *bydlę jadło, а потом się pokładło* ‘o ludziach bez żadnych aspiracji, myślących tylko o fizjologicznych potrzebach’ (Zgółkowa, 1994–2005).

Podsumowanie

Językowy obraz bydła we frazeologii zaskakuje swoją dualnością. Z jednej strony bydło w tradycji ludowej stanowi fundament dobrobytu i stabilności wiejskiego życia, o czym świadczą liczne wielowyrazowce podkreślające znaczenie troski o inwentarz, a także pracowitości i rozsądnego zarządzania zasobami. W tym kontekście zwierzęta gospodarskie są powszechnie szanowane, traktowane jako stworzenia bardzo wartościowe, bez których dostatnie i spokojne życie na wsi byłoby niemożliwe: *кто быдлѣця не шанује, сам siebie szkoduје* (Krzyżanowski, 1969–1978); *веди за скотиной хороший уход – будешь иметь доход* (Мокиенко, Никитина, Николаева/Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010).

Jednakże multiwverbizmy związane z bydlęciem, w wyniku rozlicznych kreacji metaforycznych, przybierają także formę ostrej krytyki ludzkich przywar. W takim ujęciu fauna staje się synonimem prymitywizmu i symbolizuje w językowym obrazie świata pogardę wobec cech, takich jak bezmyślność, nieokrzeseanie czy lenistwo. Porównania *żyć jak bydło* czy *stać się bydlęciem* (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927) należy interpretować jako wyraz moralnego upadku i ulegania dzikim, nieokiełznanym instynktom. Obrazy te odzwierciedlają antropocentryczny sposób myślenia, w którym człowiek przeciwstawia swoją naturę zwierzęcej.

We frazeologii słowiańskiej pojawiają się także obrazy bydła jako symbolu okrutnego traktowania. Metafory odwołujące się do wykorzystywania zwierząt w pracy oraz niehumanitarnego podejścia do nich ukazują głęboko zakorzenioną w kulturze tendencję do deprecjonującego traktowania wszelkich istot spoza gatunku *Homo sapiens*. Przykładem są związki frazeologiczne *traktować kogoś jak bydlę robocze* (Zgółkova, 1994–2005) czy *относиться к кому-л. как к скоту* (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a).

Można zatem uznać, że słowiańska frazeologia animalistyczna stanowi przestrzeń pełną sprzeczności – od afirmacji wartości praktycznych i użytkowych po krytykę słabości oraz instynktów, które odsłaniają ciemniejsze strony ludzkiej natury. I chociaż niektóre z omówionych związków mogą tracić na znaczeniu we współczesnej komunikacji, wciąż pozostają istotnym elementem językowego obrazu świata i kulturowego dziedzictwa.

Wykaz skrótów

pogard. – pogardliwie
przen. – przenośnie
przest. – przestarzałe
uczn. – żargon uczniowski
złodz. – żargon złodziejski
бран. – бранное
жарг. – жаргонное
ирон. – ироническое
неодобр. – неодобрительное
презрит. – презрительное
прибайк. – Прибайкалье
прикам. – Прикамье
прост. – просторечное
сиб. – сибирское
ср.-урал. – Средний Урал
томск. – Томская область
уменьш. – уменьшительное

Bibliografia

- Bartwicka H. (1992), „*Metafory zwierzęce*” w *języku polskim i rosyjskim*, [w:] J. Wawrzyńczyk (red.), *Lexicographica Slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, Toruń: UMK, s. 7–14.
- Brückner A. (1927), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Krajowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Czapiga A. (2002), *O метафоризации значений (на примере названий животных в русском, польском и английском языках)*, [w:] E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysowska (red.), *Świat Słowian w języku i kulturze*, t. III, Szczecin: Zapol, s. 35–40 / Czapiga A. (2002), *O метафоризации значений (на примере названий животных в русском, польском и английском языках)*, [w:] E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysowska (red.), *Świat Słowian w języku i kulturze*, t. III, Szczecin: Zapol, s. 35–40.
- Doroszewski W. (red.) (1958–1969), *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa: Wiedza Powszechna, PWN.
- Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (red.) (1900–1927), *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kasprczak M., Rzesutek M., Smół J., Zgólkowa H. (2004), *Nowy słownik gwary uczniowskiej*, Wrocław: Europa.
- Koncewicz-Dziduch, E. (2020), *Kulturowe aspekty „mowy nienawiści” we frazeologii animalistycznej w języku polskim i chorwackim*, „*Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*”, nr 6, s. 301–313.
- Krzyżanowski J. (red.) (1969–1978), *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Lubaś W. (2003), *Polskie gadanie: podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Möldner-Nieckowski P. (2003), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Świat Książki.
- Sarnowski M. (1992), *Rzeczowniki sekundarnie wartościujące w języku rosyjskim i polskim. Grupa tematyczna „nazwy zwierząt”*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis*”, t. LXXIV, s. 91–101.
- Skawiński J. (2000), *Językowy aspekt badań nad zwierzętami w kulturze*, „*Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*”, nr 1, s. 93–121.
- Skorupka S. (1987), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Sojka-Masztalerz H. (2010), *O inwektywach zwierzęcych w języku polskim*, „*Kształcenie Językowe*”, t. 8, s. 11–24.
- Stępiak K. (1993), *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn: Wydawnictwo Puls.
- Szerszunowicz J. (2004), *Funkcje pragmatyczne faunizmów w mowie potocznej*, [w:] K. Wojtczuk, A. Wierzbicka (red.), *Funkcja emocjonalna jednostek językowych i tekstowych*, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, s. 243–248.
- Szerszunowicz J. (2006), *Z badań nad zoonwektywami w ujęciu kontrastywnym (na materiale języka polskiego i włoskiego)*, [w:] K. Wojtczuk, V. Machnicka (red.), *Wokół językowej funk-*

cji emocjonalnej. Fakty dawne i współczesne, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, s. 279–290.

Tokarski R. (2001), *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 343–370.

Urbańczyk S. (red.) (1953–2002), *Słownik staropolski*, t. I–XI, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Oddział Kraków.

Zgółkowa H. (red.) (1994–2005), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.

Даль В. (1955), *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва: ГИС./ Dal' V. (1955), *Tolkovyi slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka*, t. 1–4, Moskva: GIS.

Козлова Т.В. (2001), *Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных*, Москва: Дело и Сервис / Kozlova T.V. (2001), *Ideograficheskii slovar' russkikh frazeologizmov s nazvaniyami zhivotnykh*, Moskva: Delo i Servis.

Кузнецов С.А. (ред.) (2003), *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург: Норинт / Kuznetsov S.A. (red.) (2003), *Bol'shoi tolkovyi slovar' russkogo yazyka*, Sankt-Peterburg: Norint.

Мокненко В.М. (1995), *Словарь русской бранной лексики: матизмы, обсценизмы, эвфемизмы*, Берлин: Dieter Lenz Verlag / Mokienko V.M. (1995), *Slovar' russkoi brannoi leksiki: matizmy, obstszenizmy, evfemizmy*, Berlin: Dieter Lenz Verlag.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2000), *Большой словарь русского жаргона*, Санкт-Петербург: Норинт / Mokienko V.M., Nikitina T.G. (2000), *Bol'shoi slovar' russkogo zhar-gona*, Sankt-Peterburg: Norint.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2008a), *Большой словарь народных сравнений*, Москва: ОЛМА Медиа Групп / Mokienko V.M., Nikitina T.G. (2008a), *Bol'shoi slovar' narodnykh sravnenii*, Moskva: OLMA Media Grupp.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2008b), *Большой словарь русских поговорок*, Москва: ОЛМА Медиа Групп / Mokienko V.M., Nikitina T.G. (2008b), *Bol'shoi slovar' russkikh pogovorok*, Moskva: OLMA Media Grupp.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г., Николаева Е.К. (2010), *Большой словарь русских пословиц*, Москва: ОЛМА Медиа Групп / Mokienko V.M., Nikitina T.G., Nikolaeva E.K. (2010), *Bol'shoi slovar' russkikh poslovits*, Moskva: OLMA Media Grupp.

Словарь русского языка XI–XVII вв. (1975–2008), т. 1–28, Москва: Наука / *Slovar' russkogo yazyka XI–XVII vv.* (1975–2008), t. 1–28, Moskva: Nauka.

Смирнова Л.Г. (2009), *Люди и звери*, „Русский язык за рубежом”, № 5, с. 48–55 / Smirnova L.G. (2009), *Lyudi i zveri*, „Russkii yazyk za rubezhom”, № 5, s. 48–55.

Соткилава Т.З. (2003), *Метафорические употребления названий животных в латинской Америке и в Испании*, „Вопросы филологических наук”, № 1(1), с. 46–51 / Sotkilava T.Z. (2003), *Metaforicheskie upotrebleniya nazvaniy zhivotnykh v latinskoj Amerike i v Ispanii*, „Voprosy filologicheskikh nauk”, № 1(1), s. 46–51.

Срезневский И.И. (1893–1912), *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 1–3, Санкт-Петербург: Типография Императорской

академии наук / Sreznevskii I.I. (1893–1912), *Materialy dlya slovarya drevnerusskogo yazyka po pis'mennym pamyatnikam*, t. 1–3, Sankt-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoi akademii nauk.

Фасмер М. (1964–1973), *Этимологический словарь русского языка*, т. 1–4, Москва: Прогресс / Fasmer M. (1964–1973), *Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka*, t. 1–4, Moskva: Progress.

Фролова О.Е. (2005), *Переносные значения названий животных в толковых словарях (антропоцентрический аспект)*, „Русский язык в научном освещении”, № 2(10), с. 137–158 / Frolova O.E. (2005), *Perenosnye znacheniya nazvanii zivotnykh v tolkovykh slovaryakh (antropotsentricheskii aspekt)*, „Russkii yazyk v nauchnom osveshchenii”, № 2(10), s. 137–158.